

# مقدمه مؤلف

## دانش آموزان و دبیران عزیز!

با توجه به تغییرات اخیر در قانون پذیرش دانشگاه‌ها و برگزاری امتحانات پایانی پایه‌های دهم و یازدهم به صورت امتحانات نهایی و اثر قطعی آن در نتیجه پذیرش دانشگاه‌ها، وجود منبعی استاندارد، اهمیت دوچندان پیدا کرده است. در این کتاب سؤالات به سبک امتحانات نهایی طراحی گردیده است. سؤالات در این کتاب به صورت درس به درس طبقه‌بندی شده است تا هم‌زمان با پیشروی کلاس، منبعی برای مطالعه و آشنایی با سؤالات امتحانی استاندارد باشد.

## ویژگی‌های کتاب در یک نگاه:

- ۱) ارائه کتابی با رویکرد اقتصادی و قیمت مناسب و در عین حال کامل
- ۲) چیدمان سؤالات به صورت تیپ‌بندی شده و متناسب با پیشروی متن درس
- ۳) ارائه درس‌نامه‌های کامل برای امتحانات نهایی ولی در عین حال جمع‌وجور
- ۴) ارائه دو دوره امتحانات نیم‌سال اول و چهار دوره امتحانات پایانی با ریزبارم‌بندی برای آشنایی با نحوه تصحیح اوراق

در پایان باید از تمامی عزیزانی که در به ثمر رسیدن این کتاب نقش داشتند تشکر نمایم:

- آقایان دکتر ابودر نصری و دکتر کمیل نصری مدیران ارشد مجموعه
  - آقای مهندس احمد علی‌نژاد مدیر تألیف توانای مجموعه خیلی سبز
  - ویراستاران خوب کتاب، خانم وجیهه صادقی و آقای سعید بهروزی‌فر
- در پایان متمنی است هرگونه پیشنهادی برای بهتر شدن اثر دارید از طریق روابط عمومی انتشارات با مؤلف در میان بگذارید.

با آرزوی بهترین‌ها

بهروز بحیی

# فهرست مطالب

سوال	درسنامه پاسخ	
۵	۵۰	درس اول: منابع پژوهش در تاریخ اسلام و ایران دوران اسلامی
۷	۵۱	درس دوم: روش پژوهش در تاریخ؛ بررسی و سنجش اعتبار شواهد و مدارک
۹	۵۳	درس سوم: اسلام در مکه
۱۱	۵۶	درس چهارم: امت و حکومت نبوی ﷺ در مدینه
۱۴	۵۸	درس پنجم: تثبیت و گسترش اسلام در دوران خلفای نخستین
۱۷	۶۱	درس ششم: امویان پر مستند قدرت
۲۰	۶۴	درس هفتم: جهان اسلام در عصر خلافت عباسی
۲۳	۶۸	درس هشتم: اسلام در ایران؛ زمینه‌های ظهور تمدن اسلامی - ایرانی
۲۶	۷۰	درس نهم: ظهور و گسترش تمدن ایرانی - اسلامی
۲۹	۷۳	درس دهم: ایران در دوران غزنوی، سلجوقی و خوارزمشاهی
۳۲	۷۶	درس یازدهم: حکومت، جامعه و اقتصاد در عصر مغول - تیموری
۳۵	۷۹	درس دوازدهم: فرهنگ و هنر در عصر مغول - تیموری
۳۷	۸۱	درس سیزدهم: تحولات سیاسی و اقتصادی ایران در دوره صفوی
۴۰	۸۵	درس چهاردهم: فرهنگ و تمدن در عصر صفوی
۴۳	۸۷	درس پانزدهم: قرون وسطا
۴۶	۹۰	درس شانزدهم: رئسانس و عصر جدید
		ضمیمه: امتحانات شبیه ساز نهایی
۹۵	۱۰۷	■ امتحان شماره ۱: نوبت اول (میان سال)
۹۶	۱۰۷	■ امتحان شماره ۲: نوبت اول (میان سال)
۹۸	۱۰۸	■ امتحان شماره ۳: نوبت دوم (پایان سال)
۱۰۰	۱۰۹	■ امتحان شماره ۴: نوبت دوم (پایان سال)
۱۰۲	۱۱۰	■ امتحان شماره ۵: نوبت دوم (پایان سال)
۱۰۴	۱۱۱	■ امتحان شماره ۶: نوبت دوم (پایان سال)

## منابع پژوهش در تاریخ اسلام و ایران دوران اسلامی

## درس ۱

### صحیح/غلط صحیح یا غلط بودن جملات زیر را مشخص کنید.

- ۱- لطیفه‌ها و انواع شعر، نظیر دوبیتی جزء منابع نوشتاری محسوب می‌شوند.
- ۲- کتاب‌های تاریخی به مورخان برای فهم عمیق‌تر و بازسازی دقیق‌تر گذشته‌ها کمک می‌کنند.
- ۳- تاریخ‌های عمومی از قرن سوم هجری قمری آغاز شد.
- ۴- با گسترش تاریخ‌نویسی محلی، این نوع تاریخ‌نویسی با تاریخ‌نویسی سلسله‌ای در سلسله‌های محلی پیوستگی یافت.
- ۵- تک‌نگاری از دوره تیموریان به بعد مرسوم گردید.
- ۶- شاردن و پیترو دل‌واله از سفرنامه‌نویسان مشهور در عصر صفوی هستند.
- ۷- انوری شاعر دوره غزنوی در قصیده‌نامه اهل خراسان به خوبی اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی زمان خود را نقد کرده است.
- ۸- ابن بطوطه از تاریخ‌نگاران در قرن هشتم است.

### کشف ارتباط عبارت مناسب را از ستون مقابل انتخاب کنید.

- |                        |                          |                                |                          |
|------------------------|--------------------------|--------------------------------|--------------------------|
| ۹- تاریخ‌های عمومی     | <input type="checkbox"/> | الف) تاریخ بیهقی               | <input type="checkbox"/> |
| ۱۰- تک‌نگاری           | <input type="checkbox"/> | ب) سیاست‌نامه                  | <input type="checkbox"/> |
| ۱۱- تاریخ‌های محلی     | <input type="checkbox"/> | پ) تاریخ سیستان                | <input type="checkbox"/> |
| ۱۲- تاریخ‌های سلسله‌ای | <input type="checkbox"/> | ت) تاریخ طبری                  | <input type="checkbox"/> |
|                        |                          | ث) عجائب‌المقدور فی نواب تیمور | <input type="checkbox"/> |

### جای خالی جاهای خالی را با عبارت مناسب کامل کنید.

سکه‌ها - انساب - سیاست‌نامه - ابن خردادبه - ابن بطوطه - قابوس‌نامه - ناصر خسرو - سلسله‌ای - سلجوقیان - فاجار - تک‌نگاری - غزنویان - عمومی

- ۱۳- تاریخ‌نگاری عمومی تا اواخر عصر ..... تداوم یافت.
- ۱۴- در تاریخ‌نگاری ..... تاریخ اساطیری ایران از کیومرث آغاز و به پایان دوره ساسانیان ختم می‌شود.
- ۱۵- کتاب تاریخ بیهقی اثر ابوالفضل بیهقی در مورد تاریخ ..... می‌باشد.
- ۱۶- ابن عربشاه از نویسندگان مشهور در تاریخ‌نویسی ..... می‌باشد.
- ۱۷- از سفرنامه‌نویسان مشهور قرن پنجم هجری می‌توان از ..... نام برد.
- ۱۸- کتاب المسالک و الممالک تألیف ..... می‌باشد.
- ۱۹- کتاب ..... اثر عنصرالمعالی از جمله نمونه‌های مشهور اندرزنامه‌ها است.
- ۲۰- نوشته‌های روی ..... اطلاعات مفیدی درباره اوضاع سیاسی، اجتماعی، مذهبی، اقتصادی و هنری سلسله‌های حکومتی و نام پادشاهان ارائه می‌دهند.

### چهارگزینه‌ای گزینه مناسب را انتخاب کنید.

- ۲۱- کدام یک از مورخین زیر در تاریخ‌های عمومی شهرت دارد؟
 

۱ <input type="radio"/> بیهقی	۲ <input type="radio"/> طبری	۳ <input type="radio"/> ابن عربشاه	۴ <input type="radio"/> مسعودی
-------------------------------	------------------------------	------------------------------------	--------------------------------
- ۲۲- کدام نوع تاریخ‌نگاری با تاریخ‌نگاری سلسله‌ای پیوستگی پیدا کرد؟
 

۱ <input type="radio"/> تک‌نگاری	۲ <input type="radio"/> تاریخ‌های عمومی	۳ <input type="radio"/> تاریخ‌های محلی	۴ <input type="radio"/> تاریخ‌های منظوم
----------------------------------	---	--	---



- ۲۳- سرودن منظومه‌های حماسی و تاریخی در چه دوره‌ای رواج و رونق بسیار یافت؟
- ۱ مغولان ۲ غزنویان ۳ صفویان ۴ سامانیان
- ۲۴- شیوه نگارش ابن عربشاه در کدام گزینه آورده شده است؟
- ۱ تاریخ‌های محلی ۲ تاریخ‌های عمومی ۳ تاریخ‌های سلسله‌ای ۴ تک‌نگاری

## پاسخ کوتاه

به سؤالات زیر پاسخ کوتاه بدهید.

- ۲۵- محوطه‌ها و بناهای تاریخی چه کمکی به مورخان می‌کنند؟
- ۲۶- دو نمونه از منابع غیرنوشتاری را ذکر کنید.
- ۲۷- ابزارها و وسایل دست‌ساخته انسان در قلمرو کدام دانش‌ها قرار دارند؟
- ۲۸- دو نمونه از آثار شفاهی را نام ببرید.
- ۲۹- تاریخ‌های عمومی از چه زمانی آغاز و تا چه زمانی تداوم یافت؟
- ۳۰- تاریخ‌های عمومی تاریخ اساطیری ایران را از چه زمانی آغاز و تا پایان چه دوره‌ای ختم می‌کردند؟

## اصطلاحات یا مفاهیم تاریخی

اصطلاحات و مفاهیم زیر را تعریف کنید.

۳۱- المسالك و الممالك:

۳۲- قابوس‌نامه:

## مقایسه پدیده‌های تاریخی

پدیده‌های تاریخی را مقایسه کنید.

- ۳۳- تفاوت‌ها و شباهت‌های تاریخ عمومی و سلسله‌ای را بیان کنید.
- ۳۴- تفاوت اندرزنامه با سیاست‌نامه را بنویسید.

## اظهار نظر و قضاوت

اظهار نظر کنید.

- ۳۵- به نظر شما، انگیزه اصلی نویسندگان تاریخ‌های محلی چه بود؟
- ۳۶- به نظر شما، چرا متون نظم و نثر ادبی، گونه مهمی از منابع تاریخی محسوب می‌شوند؟

## توصیف، فهرست و طبقه‌بندی

به سؤالات توصیفی یا دسته‌بندی پاسخ دهید.

- ۳۷- چهار مورد از کتاب‌های تاریخی را نام ببرید.
- ۳۸- دو مورد از سفرنامه‌نویسان اروپایی در عصر صفوی را نام ببرید.

## کارپست شواهد و مدارک

با توجه به متن پاسخ دهید.

■ قسمتی از سفرنامه ناصر خسرو

«نهم محرم به قزوین رسیدم. باغستان بسیار داشت، بی دیوار و خار و هیچ مانعی از دخول در باغات نبود و قزوین را شهری نیکو دیدم. بارویی محکم و کنگره بر آن نهاده و بازارهایی خوب، مگر آن که آب در وی اندک بود و منحصر به کاریزها در زیرزمین و رئیس آن مردی علوی بود و از همه صناعات که در آن شهر بود، کفشگر بیشتر بود.»

۳۹- ناصر خسرو مشکل شهر قزوین را در چه مسئله‌ای دید؟

۴۰- کدام صنعت در شهر قزوین رواج داشت؟

## پاسخ کامل

به سؤالات زیر پاسخ کامل بدهید.

- ۴۱- منظور از منابع غیرنوشتاری چیست؟ توضیح دهید.
- ۴۲- مؤلفان تاریخ عمومی، نگارش تاریخ جهان و ایران را چگونه آغاز و به کجا ختم کرده‌اند؟
- ۴۳- تاریخ‌های سلسله‌ای را توضیح دهید.
- ۴۴- تک‌نگاری از چه دوره‌ای مرسوم شد و موضوع آن چه بود؟
- ۴۵- متون جغرافیایی چه نوع اطلاعاتی از گذشته ارائه می‌دهند؟

## روشن پژوهش در تاریخ، بررسی و سنجش اعتبار شواهد و مدارک

## درس ۲

### صحیح/غلط صحیح یا غلط بودن جملات زیر را مشخص کنید.

- ۴۶- مسعودی برای بررسی درستی و یا نادرستی برخی از اخبار از نزدیک مکان رویدادها را مورد مطالعه قرار می‌داد.
- ۴۷- مقایسه و تطبیق با سایر شواهد و منابع، یکی از مهم‌ترین و مؤثرترین معیارهای سنجش درستی یا نادرستی یک گزارش تاریخی از دیدگاه ابن مسکویه است.
- ۴۸- خبر و روایتی که فاقد زمان و مکان دقیق باشد، از اصالت و اعتبار کافی برخوردار نیست.
- ۴۹- کتاب تاریخ طبری به روش تاریخ‌نگاری تحلیلی نگارش شده است.
- ۵۰- دینوری از مورخانی بود که به روش تاریخ‌نگاری ترکیبی کتاب خود را نوشت.
- ۵۱- تاریخ‌نگاری تحلیلی از اواخر قرن سوم هجری متداول شد.
- ۵۲- تاریخ‌نگاری تحلیلی در آغاز برای ثبت و ضبط سخنان و سیره پیامبر و صحابه ایشان به کار گرفته می‌شد.
- ۵۳- کتاب مروج الذهب مسعودی تاریخ‌نگاری تحلیلی و به روش سال‌شماری می‌باشد.

### کشف ارتباط عبارت مناسب را از ستون مقابل انتخاب کنید.

- |                  |                          |               |                          |
|------------------|--------------------------|---------------|--------------------------|
| ۵۴- فتوح البلدان | <input type="checkbox"/> | الف) مسعودی   | <input type="checkbox"/> |
| ۵۵- تجارب‌الأمم  | <input type="checkbox"/> | ب) دینوری     | <input type="checkbox"/> |
| ۵۶- مروج‌الذهب   | <input type="checkbox"/> | پ) بیهقی      | <input type="checkbox"/> |
| ۵۷- اخبار الطوال | <input type="checkbox"/> | ت) ابن مسکویه | <input type="checkbox"/> |
|                  |                          | ث) بلاذری     | <input type="checkbox"/> |

### جای خالی جاهای خالی را با عبارت مناسب کامل کنید.

طبقه‌بندی - اعتبارسنجی - دستاوردهای سایر علوم انسانی - عقل - اسطوره‌شناسی - باستان‌شناسی - اخبار الطوال - تجارب‌الأمم - تحلیلی - روایی - ترکیبی

- ۵۸- مورخان وقتی با گزارش تاریخی روبه‌رو می‌شوند، آن را ..... می‌کنند.
- ۵۹- یکی از مهم‌ترین و مؤثرترین معیارهای سنجش درستی یا نادرستی یک گزارش تاریخی، بررسی مطابقت یا عدم مطابقت آن با ..... است.
- ۶۰- نتایج تحقیقات علم ..... معیاری مناسب برای سنجش اعتبار اخبار تاریخی محسوب می‌شود.
- ۶۱- کتاب ..... از جمله کتاب‌هایی است که به روش ترکیبی نگارش شده است.
- ۶۲- تاریخ‌نگاری ..... از اواخر قرن سوم هجری متداول گردید.
- ۶۳- کتاب تاریخ بیهقی به روش تاریخ‌نگاری ..... نگارش شده است.

### چهار گزینه‌ای گزینه مناسب را انتخاب کنید.

- ۶۴- در کدام نوع از معیارهای سنجش، ویژگی‌های هویتی و علایق و انگیزه‌های مورخ مورد بررسی قرار می‌گیرد؟
- ۱) مطابقت عقل      ۲) مقایسه منابع و شواهد      ۳) مشاهده مستقیم      ۴) سنجش اعتبار و نقد روایت‌کننده
- ۶۵- کتاب فتوت‌نامه سلطانی در کدام قسمت از سنجش اعتبار و نقد و بررسی منابع تاریخی کاربرد دارد؟
- ۱) مطابقت با تحقیقات باستان‌شناسی      ۲) مقایسه و تطبیق با سایر منابع و شواهد      ۳) اعتبارسنجی با علوم تجربی      ۴) مطابقت با عقل

- ۶۶- کدام مورد درباره روش کار طبری مورخ مسلمان درست است؟  
 ۱- روایی - سال شماری      ۲- تحلیلی - سال شماری      ۳- روایی - موضوعی      ۴- تحلیلی - موضوعی
- ۶۷- عدم ارائه نظر درباره درستی یا نادرستی خبر از معایب کدام شیوه تاریخنگاری است؟  
 ۱- موضوع محوری      ۲- تحلیلی      ۳- روایی      ۴- ترکیبی

### پاسخ کوتاه

- ۶۸- مهم ترین رسالت مورخان چیست؟  
 ۶۹- دو مرحله نقد یک خبر یا اعتبارسنجی آن را نام ببرید.  
 ۷۰- دو رکن مهم یک رویداد تاریخی کدامند؟  
 ۷۱- دو نمونه از کتابهای تاریخنگاری ترکیبی را نام ببرید.  
 ۷۲- دو مورخ را که به روش تاریخنگاری تحلیلی نگارش می کردند نام ببرید.  
 ۷۳- مورخان در دوران اسلامی، گزارشها و نوشتههای خود را به چه روشهایی تنظیم و ارائه می کردند؟

### اصطلاحات یا مفاهیم تاریخی

اصطلاحات و مفاهیم زیر را تعریف کنید.

۷۴- مروج الذهب:

۷۵- تجارب الامم:

### مقایسه پدیدههای تاریخی

پدیدههای تاریخی را مقایسه کنید.

- ۷۶- روش تاریخنگاری روایی و ترکیبی را مقایسه کنید.  
 ۷۷- روش سال شماری و موضوعی را در تاریخنگاری مقایسه کنید.

### اظهار نظر و قضاوت

اظهار نظر کنید.

- ۷۸- به نظر شما، چرا یکی از کارهای مورخان در نقد روایت کننده، تعیین فاصله زمانی و مکانی بین راوی و خبر است؟  
 ۷۹- به نظر شما، چرا برخی از مورخان در گذشته، از نزدیک مکان رویدادها را مورد مطالعه قرار می دادند؟

### توصیف، فهرست و طبقه بندی

به سؤالات توصیفی یا دسته بندی پاسخ دهید.

- ۸۰- چهار مورد از روشهای سنجش اعتبار و نقد و بررسی گزارشها و منابع تاریخی را ذکر کنید.  
 ۸۱- کدام مورخان عدم مطابقت یک روایت تاریخی با عقل را دلیلی بر بطلان و نادرستی آن می دانستند؟ (چهار مورد)  
 ۸۲- امروزه پیشرفت های کدام رشته های علوم تجربی، نقش بسزایی در تعیین اصالت و اعتبار اسناد و اخبار تاریخی ایفا می کند؟  
 ۸۳- انواع روش های تاریخنگاری را نام ببرید.

### کار بست شواهد و مدارک

با توجه به متن پاسخ دهید.

- «و اخبار گذشته را در دو قسم گویند که آن را سه دیگر نشانند: یا از کسی ببايد شنيد و یا از کتابی ببايد خواند و شرط آن است که گوینده باید که ثقة و راستگوی باشد و نیز «خرد» گواهی دهد که آن خبر درست است ... و کتاب هم چنان است که هر چه خوانده آید از اخبار که خرد آن را رد نکند، شنونده آن را باور دارد و خردمندان آن را بشنوند و بپذیرند ...» (تاریخ بیهقی)  
 ۸۴- به نظر شما از نظر بیهقی، عقل چه نقشی در تشخیص اصالت و اعتبار یک خبر دارد؟  
 ۸۵- بیهقی درباره نقش خردمندان در تأیید و رد اخبار چه دیدگاهی دارد؟

### پاسخ کامل

به سؤالات زیر پاسخ کامل دهید.

- ۸۶- سنجش اعتبار و نقد روایت کننده چگونه صورت می گیرد؟  
 ۸۷- محاسن و معایب تاریخنگاری روایی را ذکر کنید.  
 ۸۸- معایب تاریخنگاری ترکیبی را ذکر کنید.  
 ۸۹- مقایسه و تطبیق با سایر شواهد و منابع را به عنوان یکی از راههای سنجش اعتبار و نقد و بررسی گزارشها و منابع تاریخی را توضیح دهید.  
 ۹۰- تاریخنگاری تحلیلی را توضیح دهید.  
 ۹۱- چرا برخی عدم ارائه نظر درباره درستی و نادرستی خبر را امتیاز بزرگی برای روش تاریخنگاری روایی می دانند؟





## کتاب‌های تاریخی

عنوان	ویژگی	مهم‌ترین اثر	نویسنده
تاریخ سلسله‌ای	<ul style="list-style-type: none"> <li>رواج در دوره اسلامی</li> <li>تشویق ادیبان و دانشمندان به تدوین رویدادها توسط فرمانروایان کوچک و بزرگ</li> <li>پیوستگی با تاریخ محلی با گسترش تاریخ‌نویسی سلسله‌ای</li> </ul>	تاریخ بیهقی (دوره غزنویان)	ابوالفضل بیهقی
تک‌نگاری	<ul style="list-style-type: none"> <li>مرسوم‌شدن از دوره تیموریان به بعد</li> <li>توصیف و ثبت و ضبط زندگی فرمانروایان به صورت متمرکز</li> </ul>	عجائب‌المقدور فی نوائب تیمور (زندگی شگفت‌آور تیمور)	ابن عربشاه
تاریخ‌های منظم	<ul style="list-style-type: none"> <li>رواج و رونق در دوره مغولان</li> <li>سرودن منظومه‌های حماسی و تاریخی</li> </ul>	شاهنامه	فردوسی

سفرنامه‌ها اطلاعات مفیدی از زندگی اجتماعی مردم ایران ارائه می‌کنند که در دیگر منابع کم‌تر دیده می‌شود.

سفرنامه‌نویسان مشهور ایران

- ناصرخسرو در قرن پنجم هجری قمری
- ابن بطوطه در قرن هشتم هجری قمری
- شاردن و پیتر دلاواله در عصر صفوی

نوشته‌های جغرافیایی اطلاعات بسیار بااهمیتی درباره آداب و رسوم، فرهنگ، نوع معیشت، آب‌وهوا، وضعیت اقتصادی، وضعیت نظامی، راه‌ها، کالاها و پایتخت‌ها، ادیان و اعتقادات و حکومت‌های محلی ارائه می‌دهند.

کتاب المسالك و الممالک تألیف گروهی از نویسندگان از جمله ابن خردادبه از جمله کتاب‌های جغرافیایی می‌باشد.

متون و نظم و نثر ادبی، گونه مهمی از منابع تاریخی محسوب می‌شوند؛ زیرا اوضاع سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و عقاید دینی و فلسفی رایج در هر عصری کم‌وبیش در شعر شاعران و نویسندگان آن عصر انعکاس می‌یابند.

قصیده نامه اهل خراسان اثر انوری شاعر دوره سلجوقی و کتاب بوستان و گلستان سعدی و دیوان حافظ، اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی زمان خود را نقد کرده‌اند.

کتاب‌های سیاست‌نامه‌های حاوی موضوعاتی درباره شیوه کشورداری و مناسبات حکومت و مردماند و اطلاعات سودمندی در خصوص چگونگی اداره کشور و تشکیلات و نهادهای اداری، اقتصادی و فرهنگی ارائه می‌دهند.

سیاست‌نامه اثر خواجه نظام‌الملک توسی وزیر مقتدر عصر سلجوقی است. اندرزن‌نامه‌ها بیشتر به اخلاق کشورداری و مناسبات اخلاقی فرمانروا و مردم می‌پردازند.

قابوس‌نامه، نوشته عنصرالمعالی در قرن پنجم هجری، از نمونه‌های مشهور اندرزن‌نامه‌ها محسوب می‌گردد.

انواع تألیفات تحت عنوان طبقات، انساب و فرهنگ‌نامه‌های زندگی‌نامه‌ای وجود دارند که حاوی اطلاعات مفید تاریخی‌اند.

نوشته‌های روی سکه‌ها اطلاعات مفیدی درباره اوضاع سیاسی، اجتماعی، مذهبی، اقتصادی و هنری سلسله‌های حکومتی و نام پادشاهان ارائه می‌کنند.

## درس

1

## منابع پژوهش در تاریخ اسلام و ایران دوران اسلامی

گونه‌های منابع تاریخی از ظهور اسلام تا پایان عصر صفوی



مکان‌های تاریخی، مثل غار حرا، کوه اُحد و یا دشت چالدران، هر یک بستر وقوع یک رویداد تاریخی به شمار می‌روند.

آثار و بناهای تاریخی به مورخان، برای فهم عمیق‌تر و بازسازی دقیق‌تر گذشته‌ها کمک می‌کنند.

ابزارهای دست‌ساخته انسانی بازمانده از گذشته مانند انواع پوشاک، جواهرات، جنگ‌افزارها و ... گواه روشنی بر نوع عقاید، فرهنگ و آداب و رسوم پیشینیان ما هستند.

بررسی آثار دست‌ساخته‌های انسان که به طور خاص در قلمرو دانش‌هایی چون باستان‌شناسی، معماری و هنر قرار می‌گیرند، اطلاعات بسیار مفیدی برای بازآفرینی گذشته، در اختیار مورخان می‌گذارند.

آثار شفاهی مانند خاطرات شفاهی، ادبیات عامیانه، مثل‌ها، لطیفه‌ها و انواع شعر، کمک زیادی به شناخت فرهنگ، آداب و رسوم و سنت‌های مختلف اجتماعی در دوره‌های مختلف می‌کند.

عنوان	ویژگی	مهم‌ترین اثر	نویسنده
تاریخ‌های عمومی	<ul style="list-style-type: none"> <li>از قرن سوم هجری قمری آغاز و تا اواخر عصر قاجار تداوم یافت.</li> <li>نگارش تاریخ جهان از آغاز آفرینش</li> <li>شرح زندگی حضرت آدم و دیگر پیامبران</li> <li>آغاز تاریخ اساطیری ایران از کیومرث و ختم آن در پایان دوره ساسانیان</li> </ul>	تاریخ طبری	محمد بن جریر طبری
تاریخ‌های محلی	<ul style="list-style-type: none"> <li>گنجینه مهمی از اطلاعات سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی و نظامی و جغرافیایی شهرها</li> <li>انگیزه اصلی نویسندگان آن: ثبت و ضبط رویدادهای تاریخی، بیان ویژگی‌های جغرافیایی و اقتصادی و نگارش زندگی‌نامه مفخر و مشاهیر محلی</li> </ul>	تاریخ سیستان	ناشناخته

## پاسخ سوالات درس ۱

۱. غلط؛ لطیفه‌ها و انواع شعر، نظیر دوبیتی جزء منابع غیرنوشتاری (آثار شفاهی) محسوب می‌شوند.
۲. غلط؛ محوطه‌ها و بناهای تاریخی به مورخان برای فهم عمیق‌تر و بازسازی دقیق‌تر گذشته کمک می‌کنند.
۳. صحیح
۴. غلط؛ با گسترش تاریخ‌نویسی سلسله‌ای در میان سلسله‌های محلی، این نوع تاریخ‌نویسی با تاریخ‌نویسی محلی پیوستگی یافت.
۵. صحیح
۶. صحیح
۷. غلط؛ انوری، شاعر دوره سلجوقی در قصیده‌نامه اهل خراسان، به خوبی اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی زمان خود را نقد کرده است.
۸. غلط؛ این بطوطه از سفرنامه‌نویسان قرن هشتم است.
۹. «ت» تاریخ طبری
۱۰. «ث» عجائب‌المقدور فی نوائب تیمور
۱۱. «پ» تاریخ سیستان
۱۲. «الف» تاریخ بیهقی
۱۳. قاجار
۱۴. عمومی
۱۵. غزنویان
۱۶. تک‌نگاری
۱۷. ناصر خسرو
۱۸. ابن خردادبه
۱۹. قابوس‌نامه
۲۰. سکه‌ها
۲۱. گزینه «۲» طبری
۲۲. گزینه «۳» تاریخ‌های محلی
۲۳. گزینه «۱» مغولان
۲۴. گزینه «۴» تک‌نگاری
۲۵. فهم عمیق‌تر و بازسازی دقیق‌تر گذشته
۲۶. محوطه‌ها و بناهای تاریخی - ابزارها و وسایل دست‌ساخته انسان - آثار شفاهی (دو مورد کافی است).
۲۷. باستان‌شناسی و معماری و هنر
۲۸. خاطرات شفاهی، ادبیات عامیانه و ... (دو مورد کافی است).
۲۹. از قرن سوم هجری آغاز و تا اواخر عصر قاجار تداوم یافت.
۳۰. از کیومرث آغاز و به پایان دوره ساسانیان ختم می‌گردد.
۳۱. از جمله کتاب‌های جغرافیایی است که تألیف نویسندگان مختلف از جمله ابن خردادبه می‌باشد.
۳۲. از جمله کتاب‌های اندرزنامه‌ای است که توسط عنصرالمعالی در قرن پنجم هجری نوشته شده است.
۳۳. هر دو کتاب رویدادهای تاریخی را به نگارش درآورده‌اند اما تاریخ‌های عمومی جنبه کلی‌تر داشته و محور آن وسیع است؛ اما تاریخ‌های سلسله‌ای محدودتر و مربوط به یک سلسله می‌باشد.
۳۴. سیاست‌نامه‌ها حاوی موضوعاتی درباره شیوه کشورداری و مناسبات حکومت و مردم‌اند، اما اندرزنامه‌ها بیشتر به اخلاق کشورداری و مناسبات اخلاقی فرمانروا و مردم می‌پردازند.
۳۵. ثبت و ضبط رویدادهای تاریخی، بیان ویژگی‌های جغرافیایی و اقتصادی و نگارش زندگی‌نامه مفاخر و مشاهیر محلی است.
۳۶. زیرا اوضاع سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و نیز عقاید دینی و فلسفی رایج در هر عصری، کم‌وبیش در شعر شاعران و نویسندگان آن عصر انعکاس می‌یابند.

۳۷. تاریخ‌های عمومی - تاریخ‌های محلی - تاریخ‌های سلسله‌ای - تاریخ‌های منظوم - تک‌نگاری (چهار مورد کافی است).
۳۸. شاردن - پیتر دلاواله
۳۹. کمبود منابع آب
۴۰. صنعت کفشگری
۴۱. به کلیه آثار و بناها، ابزارها و وسایل دست‌ساخته انسان و آثار شفاهی منابع غیرنوشتاری می‌گویند که به مورخان این امکان را می‌دهند تا از اوضاع فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و نظامی دوران گذشته آگاهی یابند.
۴۲. تاریخ جهان را از آغاز آفرینش عالم آغاز و سپس به شرح زندگی حضرت آدم و دیگر پیامبران می‌پردازند؛ پس از آن تاریخ اساطیری ایران را از کیومرث آغاز و به پایان دوره ساسانیان ختم می‌کردند و در ادامه رویدادهای تاریخ اسلام و سلسله‌های ایرانی را تا زمان حیات خود ثبت و ضبط می‌کردند.
۴۳. این‌گونه تاریخ‌نگاری در دوره اسلامی در ایران رواج یافت و فرمانروایان بزرگ و کوچک، به منظور ثبت و ضبط رویدادهای دوران خود، معمولاً ادیبان و دانشمندان را تشویق و مأمور به تدوین این رویدادها می‌کردند.
۴۴. از دوره تیموریان به بعد مرسوم شد. در این نوع تاریخ‌نگاری، مؤلفان عموماً به اشاره فرمانروا، تاریخ زندگی او را به صورت متمرکز و ویژه، توصیف و ثبت و ضبط می‌کردند.
۴۵. اطلاعاتی درباره آداب و رسوم، فرهنگ، نوع معیشت، آب‌وهوا، وضعیت اقتصادی، وضعیت نظامی، راه‌ها، کالاهای، قلعه‌ها، برج‌ها، بندرها، رودها و دریاها، پایتخت‌ها، ادیان و اعتقادات، نژاد، زبان و حدود و سرحدات و مرزهای سرزمین‌ها و حکومت‌های محلی

## روش پژوهش در تاریخ؛ بررسی و سنجش اعتبار شواهد و مدارک

## درس

۲

● مهم‌ترین رسالت مورخان، تلاش برای فهم دقیق رویدادهای گذشته است.





## پاسخ سوالات درس ۲

۴۶. صحیح

۴۷. غلط؛ مطابقت یا عدم مطابقت با عقل، یکی از مهم‌ترین و مؤثرترین معیارهای سنجش درستی یا نادرستی یک گزارش تاریخی در دیدگاه ابن مسکویه است.

۴۸. صحیح

۴۹. غلط؛ کتاب تاریخ طبری به روش تاریخ‌نگاری روایی نگارش شده است.

۵۰. صحیح

۵۱. غلط؛ تاریخ‌نگاری ترکیبی از اواخر قرن سوم هجری متداول شد.

۵۲. غلط؛ تاریخ‌نگاری روایی در آغاز برای ثبت و ضبط سخنان و سیره پیامبر و صحابه ایشان به کار گرفته شد.

۵۳. غلط؛ کتاب مروج الذهب مسعودی، تاریخ‌نگاری تحلیلی و به روش موضوعی می‌باشد.

۵۵. «ت» ابن مسکویه

۵۴. «ث» بلاذری

۵۷. «ب» دینوری

۵۶. «الف» مسعودی

۵۹. عقل

۵۸. اعتبارسنجی

۶۱. اخبار الطوال

۶۰. باستان‌شناسی

۶۳. تحلیلی

۶۲. ترکیبی

۶۴. گزینه «۴» سنجش اعتبار و نقد روایت‌کننده

۶۵. گزینه «۲» مقایسه و تطبیق با سایر شواهد و منابع

۶۶. گزینه «۱» روایی - سال‌شماری

۶۷. گزینه «۳» روایی

۶۸. تلاش برای فهم دقیق رویدادهای گذشته

۶۹. سنجش اعتبار و نقد روایت‌کننده - سنجش اعتبار و نقد و بررسی گزارش‌ها و منابع تاریخی

۷۱. اخبار الطوال - فتوح البلدان

۷۰. زمان و مکان

۷۲. بی‌بهرگی - مسعودی - ابن مسکویه (دو مورد کافی است).

۷۳. موضوعی - سال‌شماری

۷۴. نام کتاب مسعودی است که به روش تحلیلی و به روش موضوعی نگارش شده است.

۷۵. نام کتاب ابن مسکویه است که به روش تاریخ‌نگاری تحلیلی نگارش شده است.

۷۶. در تاریخ‌نگاری روایی مورخ، روایت‌های مختلف و متعدد درباره موضوع واحد را با ذکر اسناد ذکر می‌کند، اما در تاریخ‌نگاری ترکیبی به جای ذکر همه روایات درباره یک موضوع، با مطالعه و مطابقت همه روایت‌ها یک گزارش از آن‌ها تنظیم می‌کند.

۷۷. در روش سال‌شماری، حوادث به ترتیب زمان وقوع نوشته می‌شوند اما در روش موضوعی، یک موضوع خاص، محور تاریخ‌نگاری قرار می‌گیرد.

۷۸. تا معلوم شود روایت‌کننده خود مستقیماً شاهد وقوع رویدادی بوده و یا خبر آن را از دیگران نقل کرده است.

۷۹. تا درستی یا نادرستی برخی از اخبار و گزارش‌های تاریخی را از نزدیک مورد مطالعه قرار دهند.

۸۰. مطابقت با عقل - مقایسه با سایر منابع و شواهد - مطابقت با نتایج تحقیقات باستان‌شناسی - سنجش گزارش‌ها براساس زمان و مکان - اعتبارسنجی با تکیه بر دستاوردهای علوم تجربی - اعتبارسنجی به کمک دستاوردهای سایر علوم انسانی (چهار مورد کافی است).

**نکته** هدف از تعیین فاصله زمانی و مکانی بین روای و خبر این است تا معلوم شود روایت‌کننده خود مستقیماً شاهد وقوع رویدادی بوده و یا خبر آن را از دیگران روایت کرده است.

● ارزش و اعتبار خبری که روای آن خود، به طور مستقیم شاهد رویداد بوده به مراتب از خبری که روایت‌کننده آن را از دیگران نقل کرده، بیشتر است.

● برخی از مورخان مانند مسعودی برای بررسی درستی و یا نادرستی برخی از اخبار و گزارش‌های تاریخی به مسافرت می‌رفتند و از نزدیک مکان رویدادها را مورد مطالعه قرار می‌دادند.

● یکی از مهم‌ترین و مؤثرترین معیارهای سنجش درستی یا نادرستی یک گزارش تاریخی، بررسی مطابقت و یا عدم مطابقت آن با عقل است.

● یعقوبی، مقدسی، ابن مسکویه، ابن اسفندیار و بیهقی، عدم مطابقت یک روایت تاریخی با عقل را دلیلی بر بطلان و نادرستی آن می‌دانستند.

● نتایج تحقیقات باستان‌شناسی معیاری مناسب برای سنجش اعتبار اخبار تاریخی محسوب می‌شود.

● خبر و روایتی که فاقد زمان و مکان دقیق و مشخص باشد، از اصالت و اعتبار کافی برخوردار نیست.

● هم‌خوانی یا عدم هم‌خوانی یافته‌های علوم تجربی به‌ویژه شیمی، زیست‌شناسی، فیزیک و پزشکی با داده‌های تاریخی می‌تواند روش مفیدی در تعیین اصالت و اعتبار گزارش‌های تاریخی باشد و یا اعتبار آن‌ها را مورد تردید قرار دهد.

## انواع روش‌های تاریخ‌نگاری

روش	ویژگی	معایب	کتاب و مورخ
تاریخ‌نگاری روایی	<ul style="list-style-type: none"> <li>ذکر روایت‌های مختلف و متعدد درباره یک موضوع واحد</li> <li>ذکر همه روایت‌ها بدون هیچ‌گونه دخل و تصرف</li> <li>به کار گرفته شدن برای ثبت و ضبط سخنان و سیره پیامبر و اصحابشان در آغاز</li> </ul>	عدم ارائه نظر درباره درستی یا نادرستی خبر	تاریخ طبری (طبری)
تاریخ‌نگاری ترکیبی	<ul style="list-style-type: none"> <li>تنظیم یک گزارش از همه روایت‌ها درباره یک موضوع</li> <li>متداول شدن از اواخر قرن سوم هجری</li> </ul>	به دور ماندن برخی از جنبه‌های خبر به دلیل گزینش و انتخاب	فتوح البلدان (بلاذری) اخبار الطوال (دینوری)
تاریخ‌نگاری تحلیلی	<ul style="list-style-type: none"> <li>بررسی موشکافانه تمام اخبار و روایت‌های مربوط به یک رویداد و نقد آن‌ها، تحلیل و تفسیر علل، آثار و پیامدهای آن</li> </ul>	-	تجارب‌الامم (ابوعلی مسکویه) تاریخ بیهقی (بیهقی) مروج‌الذهب (مسعودی)

روش‌های تنظیم و ارائه گزارش‌ها و نوشته‌های تاریخی

- سال‌شماری - مثال: طبری
- موضوعی - مثال: مسعودی (کتاب مروج‌الذهب و معادن‌الجواهر)

۸۱. یعقوبی، مقدسی، ابن مسکویه، بیهقی و ابن اسفندیار
۸۲. شیمی، زیست‌شناسی، فیزیک و پزشکی
۸۳. تاریخ‌نگاری روایی - تاریخ‌نگاری تحلیلی - تاریخ‌نگاری ترکیبی
۸۴. او می‌گوید خرد (عقل) باید گواهی بر درست‌بودن خبر دهد.
۸۵. او یکی از شرایط رد یا تأیید خبر را تأیید خردمندان می‌داند.
۸۶. در این مرحله، پژوهشگران و مورخان، موضوعاتی نظیر ویژگی‌های هویتی روایت‌کننده خبر، محل تولد و زندگی، گرایش فکری، مذهبی و سیاسی و جایگاه علمی او را بررسی می‌کنند. هم‌چنین پژوهشگران سعی می‌کنند که علایق و انگیزه‌های راوی را در بیان خبر بررسی و اندیشه و مقصود او را فهم و کشف کنند.
۸۷. محاسن: بدون هیچ‌گونه دخل و تصرفی در روایت‌ها عیناً آن‌ها را ذکر می‌کردند. معایب: نویسندگان به دور از هرگونه نقد و انتقاد، هیچ نظری درباره‌ی درستی و نادرستی خبر ارائه نمی‌دهند.
۸۸. مورخ در این روش ناچار به گزینش و انتخاب است و امکان دارد برخی از جنبه‌های خبر از چشم او دور بماند.
۸۹. مقایسه و مطابقت یک خبر و منبع تاریخی با سایر منابع نظیر اطلاعات مندرج در سایر کتاب‌های تاریخی و یا نوشته‌های دیگر مانند نسب‌نامه‌ها، سفرنامه‌ها، دیوان‌های اشعار، متون اخلاقی، فتوت‌نامه‌ها، سیاست‌نامه‌ها و امثال آن، روشی سودمند برای تعیین اعتبار اخبار و اسناد است.
۹۰. مورخ در این روش با بررسی موشکافانه‌ی تمام اخبار و روایت‌های مربوط به یک رویداد و نقد آن‌ها، علل و آثار و پیامدهای آن واقعه را تحلیل و تفسیر می‌کند.
۹۱. زیرا مورخان بعدی با مجموعه‌ای از اخبار گوناگون، درباره‌ی یک موضوع روبه‌رو می‌شوند و با به دست آوردن مدارک و اسناد کافی درباره‌ی اصل خبر قضاوت می‌کنند.

ردیف	امتحان نوبت اول (میان‌سال): تاریخ ۲	رشته: علوم انسانی	تاریخ امتحان: دی‌ماه
نمبره	امتحان شماره ۱	پایه یازدهم دوره دوم متوسطه	مدت امتحان: ۹۰ دقیقه
۱	<p><b>به خاطر بیاورید.</b></p> <p>الف) جمله‌های صحیح یا غلط را مشخص کنید. (هر مورد ۰/۲۵)</p> <p>۱- اندرزنامه‌ها اطلاعات مفیدی از زندگانی اجتماعی مردم ایران ارائه می‌کنند.</p> <p>۲- یکی از ارزش‌های حاکم بر نظام قبیله‌ای شبه‌جزیره عربستان قبل از اسلام، افتخار به حسب و نسب بود.</p> <p>ب) هر یک از موارد سمت راست با کدام یک از موارد سمت چپ ارتباط دارد؟ (در ستون سمت چپ یک مورد اضافی است.) (هر مورد ۰/۲۵)</p> <p>۱- عجائب‌المقدور فی نوابغ تیمور <input type="checkbox"/> الف) تاریخ محلی <input type="checkbox"/></p> <p>۲- تاریخ سیستان <input type="checkbox"/> ب) تاریخ عمومی <input type="checkbox"/></p> <p>۳- تاریخ بیهقی <input type="checkbox"/> پ) تاریخ سلسله‌ای <input type="checkbox"/></p> <p>ت) تک‌نگاری <input type="checkbox"/></p> <p>پ) جاهای خالی را با کلمات زیر تکمیل کنید. (دو مورد اضافی است.) (هر مورد ۰/۲۵)</p> <p style="text-align: center;">امام صادق <small>علیه السلام</small> - امام سجاد <small>علیه السلام</small> - مروان بن محمد - هشام بن عبدالملک</p> <p>۱- یکی از سخت‌ترین دوران اهل بیت و شیعیان دوره امامت ..... بود.</p> <p>۲- ابومسلم خراسانی، ..... آخرین خلیفه اموی را از میان برداشت.</p> <p>ت) گزینه‌های مناسب را انتخاب کنید. (هر مورد ۰/۲۵)</p> <p>۱- کدام گزینه در مورد آغاز و پایان تاریخ‌های عمومی درست است؟</p> <p>۱) قرن چهارم هجری تا اوایل عصر قاجار ۲) قرن سوم هجری تا اوایل عصر قاجار ۳) قرن چهارم هجری تا اواخر عصر قاجار ۴) قرن سوم هجری تا اواخر عصر قاجار</p> <p>۲- پس از کدام رویداد، حضرت خدیجه <small>علیها السلام</small> و حضرت ابوطالب از دنیا رفتند؟</p> <p>۱) دعوت عمومی پیامبر ۲) پایان تحریم اقتصادی و اجتماعی مسلمانان ۳) توطئه دارالندوه ۴) رفتن پیامبر به طائف</p> <p>۳- کدام گزینه سرآغاز تأسیس امت و حکومت اسلامی بود؟</p> <p>۱) پیمان‌نامه مدینه ۲) هجرت پیامبر به مدینه ۳) پیمان صلح حدیبیه ۴) پیمان عقبه دوم</p> <p>ث) به سؤالات زیر پاسخ کوتاه بدهید. (هر مورد ۰/۲۵)</p> <p>۱- تاریخ‌های منظوم در چه دوره‌ای رواج و رونق بسیار یافت؟</p> <p>۲- استقبال گسترده قبیله‌های مهم شبه‌جزیره عربستان از حکومت اسلامی، پیامبر و مسلمانان را در چه موقعیتی قرار داد؟</p>	۳	۲
۲	<p><b>اصطلاحات یا مفاهیم تاریخی</b> (هر مورد ۱)</p> <p>الف) حنفاء: ب) جزیه:</p>	۲	۲
۳	<p><b>مقایسه پدیده‌های تاریخی</b> (هر مورد ۱)</p> <p>الف) کتاب سیاست‌نامه را با کتاب قابوس‌نامه مقایسه کنید.</p> <p>ب) نحوه توزیع عطایا توسط خلیفه دوم و سوم را با هم مقایسه کنید.</p>	۲	۲
۴	<p><b>اظهار نظر و قضاوت</b> (هر مورد ۱)</p> <p>الف) به نظر شما چرا ذکر همه روایت‌های مختلف و متعدد درباره یک موضوع، یک امتیاز محسوب می‌شود؟</p> <p>ب) به نظر شما چرا مأمون امام رضا <small>علیه السلام</small> را از مدینه به مرو منتقل و مجبور به پذیرش مقام ولایت‌عهدی کرد و در این راه چه کسی مشوق او بود؟</p>	۲	۲
۵	<p><b>توصیف، فهرست و طبقه‌بندی</b> (هر مورد ۱)</p> <p>الف) چهار مورد از روش‌های سنجش اعتبار و نقد و بررسی گزارش‌ها و منابع تاریخی را نام ببرید.</p> <p>ب) چهار مورد از اقدامات عمر بن عبدالعزیز، هشتمین خلیفه اموی را بیان کنید.</p> <p>پ) چهار مورد از اقدامات منصور، دومین خلیفه عباسی را ذکر نمایید.</p>	۳	۲



۱/۵	۳	<b>مقایسه پدیده‌های تاریخی</b> (هر مورد ۰/۷۵) الف) شیوه کسب قدرت سلسله‌های طاهریان و صفاریان را با هم مقایسه کنید. ب) شیوه برخورد با پیروان مذاهب و دین‌های دیگر را در دوره ایلخانی با دوره تیموری مقایسه کنید.
۱/۵	۴	<b>اظهار نظر و قضاوت</b> (هر مورد ۰/۷۵) الف) به نظر شما چرا روابط خوارزمشاهیان در زمان سلطان محمد با خلافت عباسی به تیرگی گرایید؟ ب) به نظر شما چه عواملی تأثیر بسزایی بر رشد و شکوفایی تاریخ‌نگاری در دوره ایلخانی - تیموری داشت؟
۱/۵	۵	<b>توصیف، فهرست و طبقه‌بندی</b> (هر مورد ۰/۷۵) الف) سه مورد از انواع زمین‌ها در عصر صفوی را نام ببرید. ب) سه تن از شاعران شاخص عصر صفوی را نام ببرید.
۰/۵	۶	<b>کار بست شواهد و مدارک</b> (هر مورد ۰/۲۵) «روزی سلطان به وی [نظام‌الملک] پیغام داد که همانا با من در مُلک شریکی که ولایت و اقطاع به اولاد خود می‌دهی، و هر تصرفی که در ملک می‌خواهی بی مشورت من می‌کنی، خواهی تا بفرمایم که دوات وزارت از پیش و دستار از سرت بردارند؟ نظام‌الملک جواب داد که دوات من و تاج تو در هم بسته است و توأمان‌اند، اما فرمان تو را باشد.» الف) ناراحتی سلطان از نظام‌الملک به چه خاطر بود؟ ب) منظور نظام‌الملک از جمله «دوات من و تاج تو در هم بسته است و توأمان‌اند» چه بود؟
		<b>پاسخ کامل</b> (هر مورد ۱)
۱	۷	هولاکوخان به چه منظوری به ایران لشکرکشی کرد؟
۱	۸	شاه‌عباس اول به چه منظوری به ایجاد سپاه دائمی و حرفه‌ای اقدام کرد؟
۱	۹	چه کسی مکتب نگارگری اصفهان را پایه‌گذاری کرد و مهم‌ترین نوآوری او چه بود؟
۱	۱۰	پادشاهان اروپایی در سده‌های ۱۲ و ۱۳ م. به چه منظوری اقدام به تشکیل ارتش منظم و دائمی کردند و نتیجه این اقدام چه بود؟
۱	۱۱	انسان‌گرایان چه انتقاد و ایرادی به کلیسا وارد می‌کردند؟
۱	۱۲	واکنش پاپ و شاهزادگان آلمانی را درباره نظریات مارتین لوتر بنویسید.
۲۰		<b>جمع نمرات</b> «موفق باشید»

ردیف	امتحان نوبت دوم (پایان سال): تاریخ ۲	رشته: علوم انسانی	تاریخ امتحان: خردادماه
نمره	امتحان شماره ۶	پایه یازدهم دوره دوم متوسطه	مدت امتحان: ۹۰ دقیقه
۰/۵	<b>سوالات گروه A (درس ۱ تا ۴)</b> الف) جای خالی (هر مورد ۰/۲۵) بدر - فلسطین - اُحد - یمن	از بین گروه A و B فقط به یک گروه پاسخ دهید.	
۰/۵	۱- قبیله‌های عرب ساکن یثرب از سرزمین ..... به این دیار آمده بودند. ۲- پیامبر پس از جنگ .....، شرط آزادی هر یک از اسیران باسواد را آموزش خواندن و نوشتن به ده تن از مسلمانان تعیین کرد. (ب) جورکردنی (هر مورد ۰/۲۵)		
	۱- تاریخ طبری <input type="checkbox"/>	الف) تاریخ محلی <input type="checkbox"/>	
	۲- تاریخ سیستان <input type="checkbox"/>	ب) تاریخ روایی <input type="checkbox"/>	
		پ) تاریخ تحلیلی <input type="checkbox"/>	

۲	<p>(پ) توصیف، فهرست و طبقه‌بندی اجزا (هر مورد ۱)</p> <p>۱- چهار مورد از روش‌های سنجش اعتبار و نقد و بررسی گزارش‌ها و منابع تاریخی را فهرست‌وار بیان کنید.</p> <p>۲- چهار مورد از شاخص‌ترین ارزش‌های حاکم بر نظام قبیله‌ای تا قبل از ظهور اسلام را ذکر کنید.</p>	
۲	<p>(ت) پاسخ کامل (هر مورد ۱)</p> <p>۱- کتاب‌های سیاست‌نامه‌ای حاوی چه موضوعات و اطلاعاتی می‌باشند؟</p> <p>۲- عبدالله بن ابی‌سردسته منافقان مدینه، چه اقداماتی را در جهت تضعیف اسلام انجام داد؟</p>	
۰/۵	<p><b>سؤالات گروه B (درس ۵ تا ۸)</b></p> <p>(الف) جای خالی (هر مورد ۰/۲۵)</p>	
۰/۵	<p>عبیدالله مهدی - خسروانوشیروان - مستنصر - خسروپرویز</p>	
۰/۵	<p>۱- خلافت فاطمیان در زمان ..... به اوج قدرت سیاسی، شکوفایی فرهنگی و رونق اقتصادی دست یافت.</p> <p>۲- یمن در زمان پادشاهی .....، به تصرف ساسانیان درآمد.</p>	
۰/۵	<p>(ب) پاسخ کوتاه (هر مورد ۰/۲۵)</p> <p>۱- ابوبکر چگونه عمر بن خطاب را به جانشینی خود معرفی کرد؟</p> <p>۲- موالی به چه کسانی گفته می‌شد؟</p>	
۲	<p>(پ) توصیف، فهرست و طبقه‌بندی اجزا (هر مورد ۱)</p> <p>۱- مهم‌ترین عوامل پذیرش اسلام توسط مردم سرزمین‌های مختلف چه بود؟ بیان کنید.</p> <p>۲- چهار مورد از اقدامات عمر بن عبدالعزیز، هشتمین خلیفه اموی را بنویسید.</p>	
۲	<p>(ت) پاسخ کامل (هر مورد ۱)</p> <p>۱- چه عواملی موجب توجه و گسترش علم کلام در بین مسلمانان گردید؟</p> <p>۲- چه عواملی نارضایتی و خشم مردم ایران را علیه عباسیان برانگیخت؟</p>	
۳	<p><b>۱ به خاطر بیاورید.</b></p> <p>(الف) صحیح و غلط (هر مورد ۰/۲۵)</p> <p>۱- در عصر ایلخانان، هنر نگارگری تلفیقی از سنت‌های نقاشی ایرانی و چینی بود.</p> <p>۲- یکی از وجوه مهم تفکر رنسانس که ریشه در فرهنگ روم باستان داشت، به عنوان اومانسیم تعبیر می‌شود.</p>	
۳	<p>(ب) جورکردنی (هر مورد ۰/۲۵)</p> <p>۱- در زمان این پادشاه صفوی، قندهار از ایران جدا شد. <input type="checkbox"/> الف) شاه سلیمان</p> <p>۲- در دوران این پادشاه صفوی پایتخت از قزوین به اصفهان منتقل شد. <input type="checkbox"/> ب) شاه سلطان حسین</p> <p>۳- این پادشاه صفوی با امور و اصول کشورداری بیگانه بود. <input type="checkbox"/> پ) شاه‌عباس اول</p> <p><input type="checkbox"/> ت) شاه‌صفی</p>	
	<p>(پ) جای خالی (هر مورد ۰/۲۵)</p>	
	<p>احمد - قراقویونلوها - علی - آق‌قویونلوها</p>	
	<p>۱- یکی از مؤسسان حکومت آل بویه (.....) با مشاهده اوضاع نابسامان خلافت، بغداد را تسخیر کرد.</p> <p>۲- اسماعیل پسر شیخ حیدر با سپاهی متشکل از ایلات و طوایف مختلف قزلباش ..... را شکست داد.</p>	

	<p>(ت) چهارگزینه‌ای (هر مورد ۰/۲۵)</p> <p>۱- طغرل سلجوقی در کدام جنگ و کدام سلطان غزنوی را شکست داد؟            (۱) دندانقان - مسعود (۲) ملازگرد - محمود (۳) دندانقان - محمود (۴) ملازگرد - مسعود</p> <p>۲- کتاب جوامع‌التواریخ تألیف کدام مورخ است؟            (۱) عطاملک جوینی (۲) حمدالله مستوفی (۳) خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی (۴) خواجه نظام‌الملک توسی</p> <p>۳- چه عاملی در اواخر قرون وسطا، استقلال و آزادی عمل بیشتری برای دولت‌شهرهای ایتالیایی به وجود آورد؟            (۱) پیدایش طبقه بورژوا (۲) گسترش اندیشه انسان‌گرایی (۳) پیدایش جنبش اصلاح دینی (۴) درگیری‌های پاپ‌ها و پادشاهان</p> <p>(ث) پاسخ کوتاه (هر مورد ۰/۲۵)</p> <p>۱- چه کسی زکریای رازی را بزرگ‌ترین پزشک اسلام و قرون وسطا شمرده است؟            ۲- یکی از تحولات چشمگیر دوران حاکمیت غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان چه بود؟</p>	
۲	<p><b>اصطلاحات یا مفاهیم تاریخی</b> (هر مورد ۰/۵)</p> <p>(الف) عین جالوت (ب) اومانیسم</p>	۱
۳	<p><b>مقایسه پدیده‌های تاریخی</b> (هر مورد ۰/۷۵)</p> <p>(الف) ادبیات در دوره ایلخانی و تیموری را با هم مقایسه کنید. (ب) مسجد جامع عباسی و مسجد شیخ لطف‌الله را با هم مقایسه کنید.</p>	۱/۵
۴	<p><b>اظهار نظر و قضاوت</b> (هر مورد ۰/۷۵)</p> <p>(الف) به نظر شما چه عواملی موجب رونق اقتصادی و رشد شهرنشینی در زمان سامانیان و آل بویه گردید؟ (ب) به نظر شما چرا خواجه نظام‌الملک در تلاش بود که حکومت مرکزی را از طریق توسعه نظام اداری تقویت کند؟</p>	۱/۵
۵	<p><b>توصیف، فهرست و طبقه‌بندی</b> (هر مورد ۰/۷۵)</p> <p>(الف) اقدامات سلسله آل بویه برای تقویت و گسترش مذهب شیعه در ایران را بیان کنید. (سه مورد) (ب) چه عواملی در دوره سلجوقیان به رشد تجارت کمک کرد؟ (سه مورد)</p>	۱/۵
۶	<p><b>کاربست شواهد و مدارک</b> (هر مورد ۰/۲۵)</p> <p>«مواد و موضوع‌های درسی که در دوره رنسانس به دانش‌آموزان آموزش داده می‌شد به «هنرهای ذوقی» مرسوم بود که شامل تاریخ، فلسفه اخلاق، بلاغت و فصاحت، ادبیات، شعر، ریاضی، نجوم و موسیقی می‌شد. آموزش زبان لاتین و یونانی، تربیت بدنی و تعلیم دیانت مسیحیت هم از برنامه‌های مدارس بود. ویتورینو درباره موضوع‌های درسی گفته است: «در زمره این مطالعات من مکان اول را به تاریخ می‌دهم، چون هم جذاب است و هم مفید.» (فوگل - تمدن مغرب زمین)</p> <p>(الف) مواد و موضوع‌های درسی که در دوره رنسانس به دانش‌آموزان آموزش داده می‌شد، چه نوع هنری نامیده می‌شد؟ (ب) از دیدگاه ویتورینو کدام علم در مرتبه نخست مطالعات او قرار دارد؟</p>	۰/۵
	<p><b>پاسخ کامل</b> (هر مورد ۱)</p>	
۷	نتیجه کشورگشایی‌های چنگیز و تیمور چه بود؟	۱
۸	دو پیامد رسمی شدن مذهب شیعه دوازده‌امامی توسط شاه‌اسماعیل صفوی را بنویسید.	۱
۹	در مورد میدان نقش جهان چه می‌دانید؟ مختصراً توضیح دهید.	۱
۱۰	جایگاه و موقعیت کلیسا را مختصراً توضیح دهید.	۱
۱۱	سرف‌ها به چه کسانی گفته می‌شد؟ توضیح دهید.	۱
۱۲	معنا و جایگاه تاریخی رنسانس را شرح دهید.	۱
۲۰	جمع نمرات	«موفق باشید»